

***Le sepolture
urbane: teoria e
prassi***

Tab. 1	SEPOLTURE URBANE - NORME GIURIDICHE
1.	“Hominem mortuum in urbe ne sepelito neve urito” (Leggi delle XII Tavole, <i>Tabula X</i>, 1 - V sec. a.C., cit. in CICERONE, <i>De Legibus</i>, II, 23, 58)
2.	“(…) rogum bustumve novum vetat propius LX pedes adigi alienas aedes invito domino” (Leggi delle XII Tavole, <i>Tabula X</i>, 1 - V sec. a.C., cit. in CICERONE, <i>De Legibus</i>, II, 24, 61)
3.	“(…) Divus Hadrianus rescripto poenam statuit <aureorum> in eos qui in civitate sepeliunt, quam fisco inferri iussit, et in magistratus eodem qui passi sunt, et locum publicari iussit et corpus transferri. Quid tamen, si lex municipalis permittat in civitate sepeliri? Post rescripta principalia an ab hoc discessum sit videbimus, quia generalia sunt rescripta et oportet imperialia statuta suam vim optinere et in omni loco valere”. (CORPUS IURIS CIVILIS, vol. I, DIGESTA, XLVII, 12, 3 - età adrianea - 117-138 d.C.)
4.	“Omnia quae super terram urnis clausa vel sarcophagis corpora detinentur, extra urbem delata ponantur. (...) Ac ne alicuius fallax et arguta solertia ad huius se praecepti intentione subducatur, atque apostolorum vel martyrum sedem humanis corporibus aestimet esse concessam, ab his quoque, ita ut a reliquo civitatis, noverint se atque intellegant esse summos”. (CODEX THEODOSIANUS, lib. IX, tit. XVII, lex 6 - a. 381).
5.	“Humatum corpus nemo ad alterum locum transferat; nemo martyrem distrahat, nemo mercetur. Habeant vero in potestate, si quolibet in loco sanctorum est aliquis conditus, pro eius veneratione quod martyrium vocandum sit addant quod voluerint fabricarum”. (CODEX THEODOSIANUS, lib. IX, tit. XVII, lex 7 - a. 386).
6.	“(…) apud maiores omnes in suis domibus sepeliebantur”. (SERVIO, Ad Aeneidem, VI, 152 - IV-V sec. d.C.).
7.	“Nemo martyres distrahat, nemo mercetur. (...)”. “Nemo humatum corpus ad alterum locum sine Augusti adfinitus transferat”. (CODEX IUSTINIANUS, lib. I, tit. II, lex 3; tit. XLIV, lex 14 - a. 534).
8.	“Ut cuique, tam intra civitatem quam extra, mortuos sepelire liceat”. (NOVELLAE ad calcem COD.IUSTINIANUS, LIII-inizi IX sec.).

Codex Theodosianus, 9.17.6

Imppp. Gratianus, Valentinianus et Theodosius aaa. Pancratio praefecto Urbi.

Omnia quae supra terram urnis clausa vel sarcofagis corpora detinentur, extra urbem delata ponantur, ut et humanitatis instar exhibeant et relinquunt incolarum domicilio sanctitatem. Quisquis autem huius praecepti neglegens fuerit adque aliquid tale ab huius interminatione praecepti ausus fuerit moliri, tertia in futurum patrimonii parte multetur. Officium quoque, quod tibi paret, quinquaginta librarum auri affectum despoliatione maerebit. Ac ne alicuius fallax et arguta sollertia ab huius se praecepti intentione subducat atque apostolorum vel martyrum sedem humandis corporibus aestimet esse concessam, ab his quoque, ita ut a reliquo civitatis, noverint se atque intellegant esse submotos.

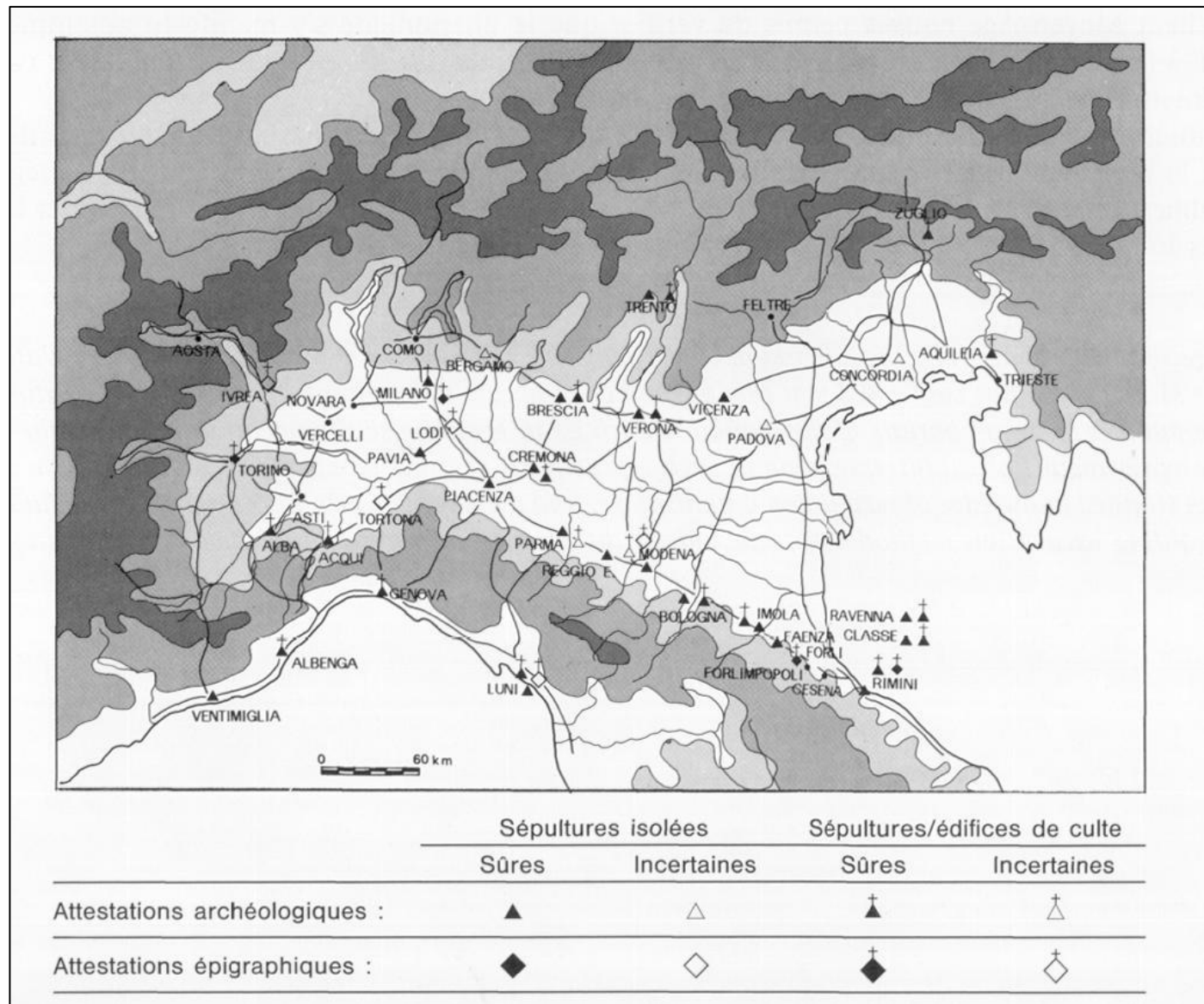
Dat. III kal. aug. Heracleae Eucherio et Syagrio cons. (381 iul. 30).

Codex Theodosianus, 9.17.7

Idem aaa. Cynegio praefecto praetorio.

Humatum corpus nemo ad alterum locum transferat; nemo martyrem distrahat, nemo mercetur. Habeant vero in potestate, si quolibet in loco sanctorum est aliquis conditus, pro eius veneratione quod martyrium vocandum sit addant quod voluerint fabricarum.

Dat. IIII kal. mart. Constantinopoli Honorio n. p. et Evodio conss. (386 febr. 26).

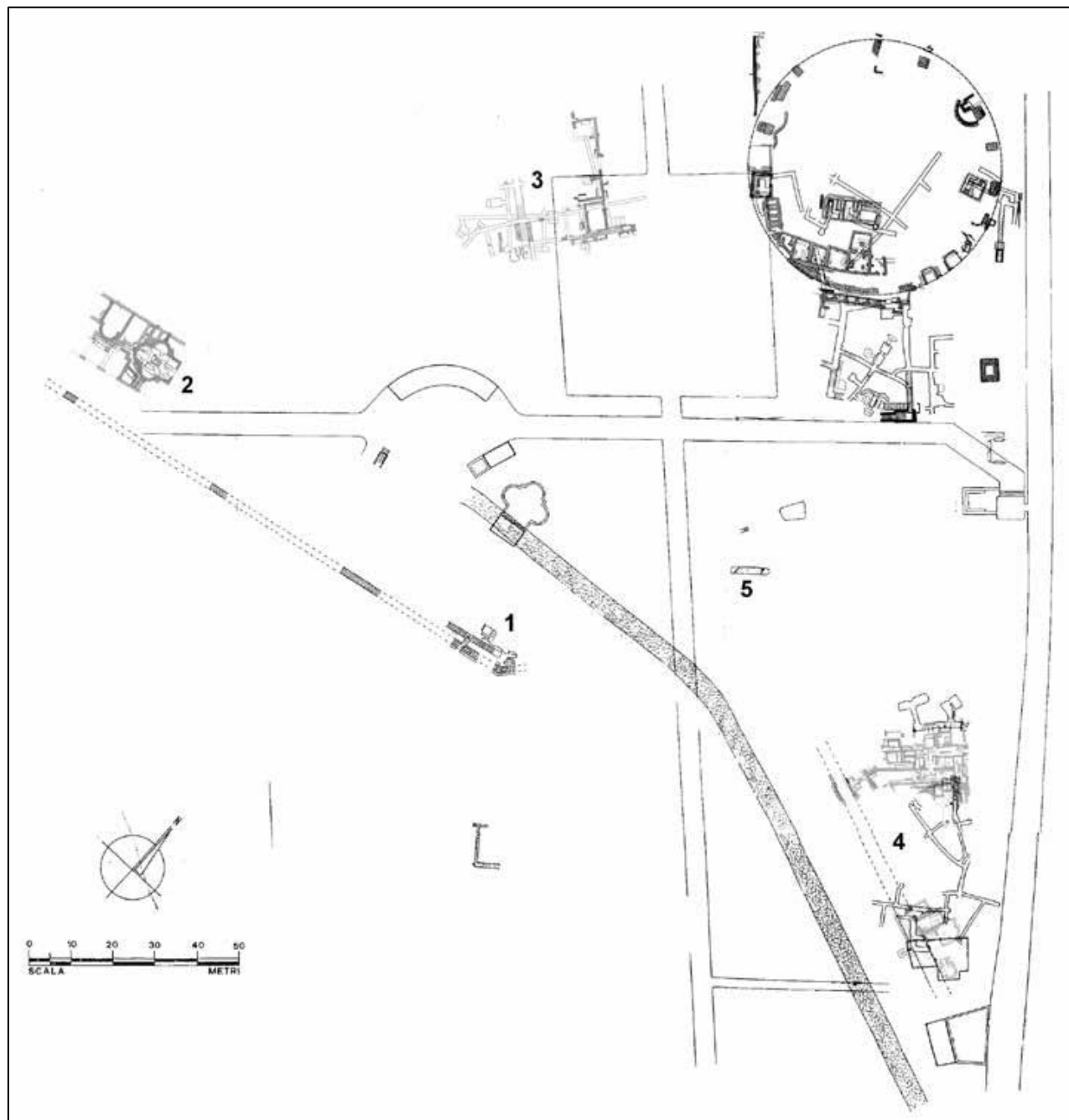
Carta di distribuzione delle sepolture *in urbe* in Italia settentrionale

Tab. 2	SEPOLTURE E SPAZIO URBANO		
CIVITATES/ SEDI EPISCOPALI	TOMBE ISOLATE	TOMBE LEGATE AD EDIF. DI CULTO	DATAZ.
ACQUI	/	*	?
ALBA	/	*	V-VI
ALBENGA	/	*	VII-IX
AOSTA	/	/	/
AQUILEIA	/	*	?
ASTI	/	/	/
BERGAMO	* ?	/	?
BOLOGNA	*	*	?
BRESCIA	*	* ↓	VII-VIII
CESENA	/	/	/
CLASSE	*	* ↓	VII-VI
COMO	/	/	/
CONCORDIA	* ?	/	?
CREMONA	*	* ↓	IV-V-VII
FAENZA	*	/	?
FELTRE	/	/	/
FORLÌ	/	/	/
FORLIMPOPOLI	/	* epigr.	VI
GENOVA	/	*	V-VI
IMOLA	*	* ↓	TA AMED
IVREA	/	* ? epigr.	V
LODI	/	* ? epigr.	VI
LUNI	*	* ↓ * ? epigr. ↓	VII-XIII VIII-XII VI>
MILANO		* *	V-VI VI-VII
MODENA	*	* ? ↓ * ? epigr. ↓	IV-V VI VI
NOVARA	/	/	/
PADOVA	* ?	/	?
PARMA	*	* ? ↓	VI-VII
PAVIA	/	*	VI
PIACENZA	*	/	VI
RAVENNA	*	*	V
REGGIO E.	*	/	TA/AMED
RIMINI	*	* * epigr.	VI> VI>
TORINO	/	* epigr.	VI; VII
TORTONA	/	* ? epigr.	VI
TRENTO	*	*	VI-VII
TRIESTE	/	/	/
VENTIMIGLIA	*	/	VI-VII
VERCELLI	/	/	/
VERONA	*	* ↓	VII VIII-IX
VICENZA	*	/	VII
ZUGLIO	/	*	ETA' LONG

Verona, pianta della città in epoca tardoantica

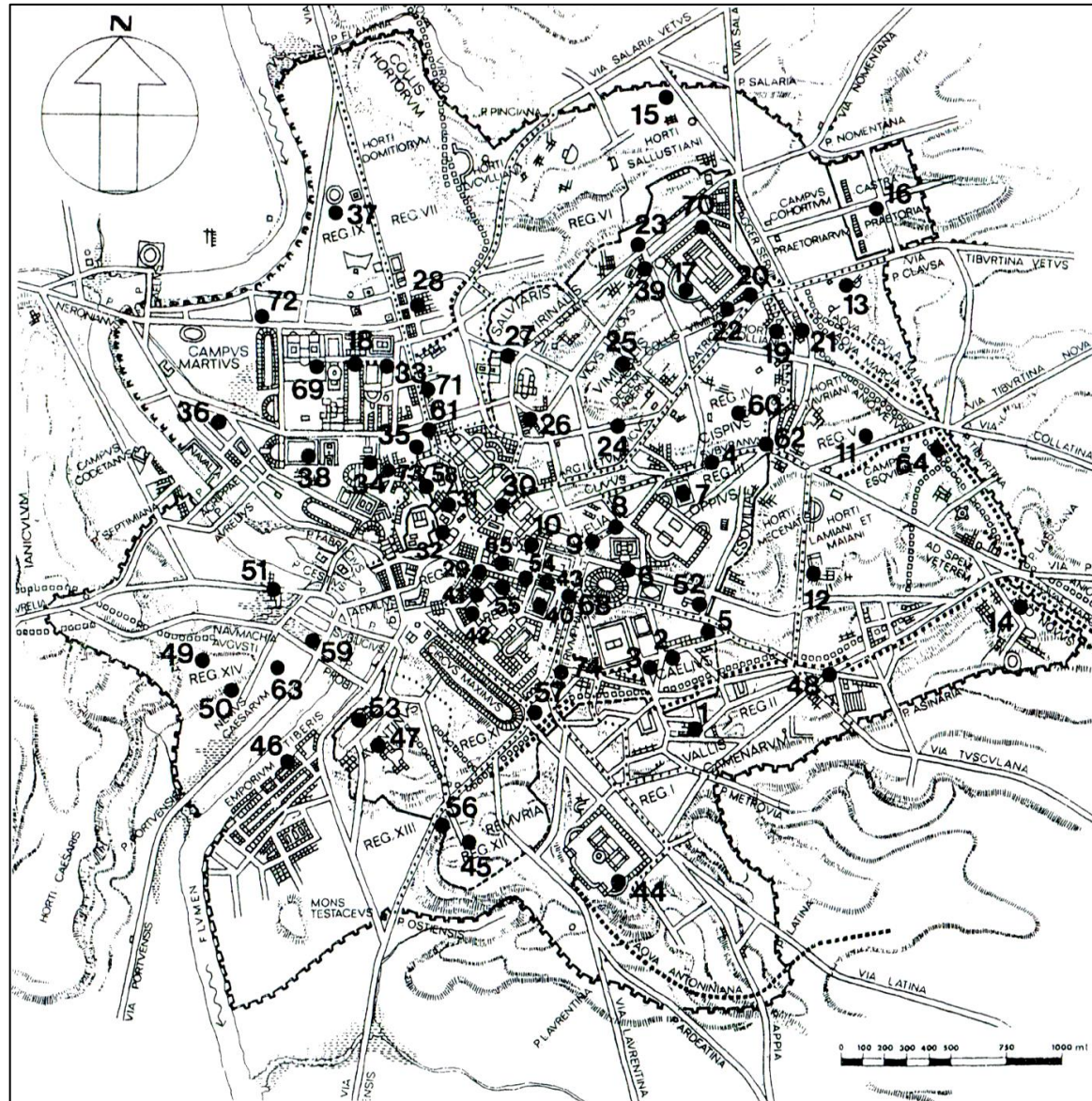
***Le sepolture urbane a
Roma (IV/V-VII
secolo)***

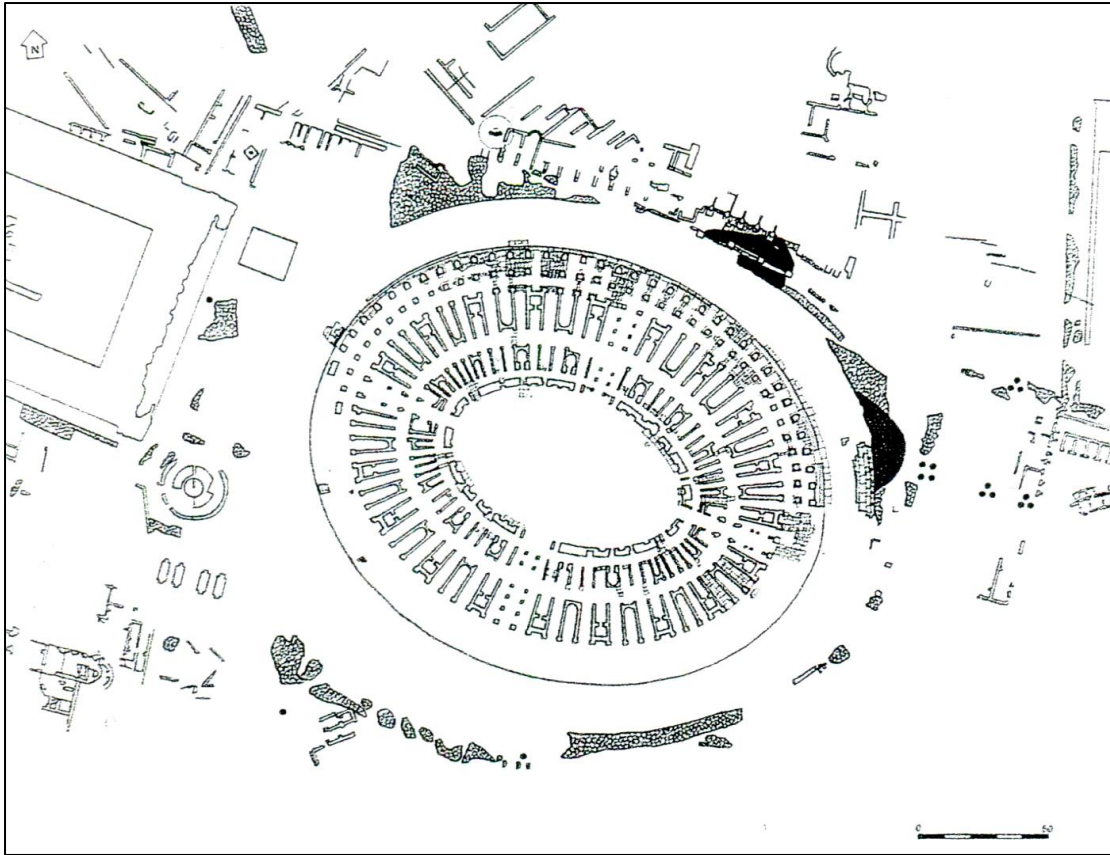
**Planimetria delle strutture identificate nel
comprensorio callistiano**

Roma, loculo a forno con pitture di VII secolo presso la basilica dei SS. Felice e Adauto nella Catacomba di Commodilla

**Roma, dislocazione delle sepolture tardoantiche e
altomedievali in ambito urbano**

Roma, ubicazione delle tombe nell'area del Colosseo e sepolcro 'a cupa' con epitaaffio rinvenuto nell'Ottocento